

aan ertse en ander waardevolle minerale kan toon. Transvaal het oorfloed aan yster, tin, lood, koper, ook potlood, porseleinaarde, oker, aluin, marmer, salpeter en waardevolle edelstene. Die grootste hoeveelhede word van yster en lood ontgin en lood sou sonder hoë koste ontgin kon word. 'n Loodgroef by Pretoria bevat volgens 'n ontleding 70 tot 80 persent lood en 5 tot 6 persent silwer. Koper word in verskeie dele van die land gevind en hoofsaaklik ontgin deur die inboorlinge wat dit tot groot stawe en blokke kan smelt. Steenkool kom in alle streke voor en lê in onafsienbare stroke aan die oppervlakte. Die boere bring dit dikwels na die stad, maar dit skyn vir hulle nie lonend te wees nie weens die lae pryse wat hulle daarvoor ontvang.

Die boere - Die meeste ouer boere is in die Kaapkolonie of Natal gebore en afstammelingen van die Duitse, Franse en Hollandse emigrante wat hierdie kolonies gestig het. Ontevrede met die Engelse regering en 'n vry, onafhanklike lewe verkiesend bo die streng Engelse wette het hulle geleidelik in hierdie gebiede teruggetrek, gebiede wat destyds as "huilende wildernis" beskryf is. Die boere is 'n sterk en gesonde ras, ook al word hulle vanuit Europese standpunt as onontwikkeld en bygelowig beskou. Hulle is 'n besonder vriendelike, godsdienstige en gasvrye volkie. Geen vreemde, of hy arm is of wel ryk, word van hul deur weggestuur nie, hy kry 'n vriendelike en bereidwillige onderdak. Hul taal is 'n soort plat-Hollands met talle Duitse, Franse en Engelse woorde en uitdrukkings vermeng.

Die huise maak minder aanspraak op sierlikheid en skoonheid as op duursaamheid en besit die mate van doelmatigheid wat beantwoord aan hul eenvoudige en beskeie lewenswyse. Hulle bestaan merendeels slegs uit sterk geboude kleihutte van 'n strooidak of liewer grasdak voorsien. In plaas van vensters vind 'n mens gewoonlik slegs klein openings wat bedags geopen en saans gesluit word. Die binne- en buitemure van die huis is wit gekalk en die vloer is van gestampde klei en word, om stof weg te hou, elke 5 tot 6 dae met in water opgeloste beesmis ingesmeer. Die meubels is eenvoudig en bestaan meestal slegs uit een of twee tafels asook 'n eienaardige sitbank en 'n paar stoele waarvan die sitplekke van diervelle wat in rieme gesny is, gevleg is.

Die boere stel baie belang in politiek vir sover dit die toestand in hul eie land betref. Hulle neem 'n groot aandeel in alles wat die regering onderneem, en alle regeringsmaatreëls word aan streng beoordeling onderwerp. Ook praat hulle graag oor godsdienste. Hulle weet hul mening met groot energie te verdedig en met groot standvastigheid hou hulle aan ou sedes en gebruike vas wat hulle van hul voorouers geerf het.

Godsdienste - Die staatskerk is die Nederduitsch Hervormde Kerk en alle amptenare moet daaraan behoort. Ook die ortodokse Hollandse Kerk, die Nederduitsch Gereformeerde Kerk genoem, is hier sterk verteenwoordig. Hulle vorm twee groepe, elk met hul eie kerkgeboue en sielsorgers. Tot die sektes behoort die sogenaamde Doppers, 'n soort Kwakers. Hulle

onderskei hulle van die ander boere deur hul besondere sedes en gebruike asook deur hul kleding - kort baadjies en breedgerande hoede. Alle ander godsdienste, uitgesonderd die Rooms- Katolieke, word deur die regering toegelaat.

Regering - Die regering van die land is in die volste sin van die woord republikeins en die volk geniet 'n byna oordrewe vryheid. Die Volksraad is die hoogste politieke liggaam van die land en bestaan uit 30 lede - 3 uit elke distrik, uitgesonderd die Potchefstroomse wat 6 lede kies. Die Volksraad vergader een- of tweemaal per jaar om ou wette af te skaf of te verbeter en nuwe aan te neem. Aan die hoof van die Uitvoerende Raad staan die Staatspresident. Die Raad word deur die Volksraad vir 5 jaar gekies. Hy bestaan uit 5 lede, naamlik die president, die visepresident, die kommandant-generaal, die Staatsekretaris en 'n lid wat slegs die titel "lid van die Uitvoerende Raad" dra.

Die notule van die Volksraad word in die "Staats Courant", dit is die regeringsorgaan, gepubliseer. Alle nuwe wette, uitgesonderd dié wat geen uitstel toelaat nie, word drie maande lank in hierdie Courant bekend gemaak om deur die volk goedgekeur of verwerp te word.

Die konstitusie van die staat is 'n wet, grondwet genoem. Dit is in 1858 opgestel en bestaan uit 232 artikels wat nie meer as 37 bladsye in oktavo beslaan nie. 'n Bylae, wat uit 35 artikels bestaan, is later aan die wetboek bygevoeg. Omdat hulle tesame egter onvolledig bevind is, word die toepassing van die Romeins-Hollandse reg, indien nodig, toegelaat.

Die huidige regeringspersoneel bestaan uit die volgende ampsdraers:

Die President van die Republiek, Marthinus Wessel Pretorius, die oudste seun van die oorlede kommandant-generaal Andries Wilhelmus Jacobus Pretorius, van Duitse afkoms, in Afrika gebore;

Visepresident: M. Viljoen, Afrikaner;

Kommandant-generaal van die Republiek: S.J.P. Kruger, bekend onder die naam van Paul Kruger, van Duitse afkoms, in Afrika gebore;

Goewermentsekretaris (Staatsekretaris): J.W. Spruyt, Hollander;

Fourie, lid van die Uitvoerende Raad, Afrikaner;

Die hoofde van die ander regeringsliggame is:

Voorsitter en woordvoerder van die Volksraad: William Robinson, Afrikaner;

Staatsprokureur: Frederik Kleyn, Hollander;

Tesourier-generaal: vakant;

Ouditeur-generaal: J.W. Zinn, van Duitse afkoms, in Afrika gebore;

Registrateur van aktes: J.J. Meintjes, van Hollandse afkoms, in Afrika gebore;

Landmeter-generaal: M. Forssman, Sweed;

Posmeester-generaal: Friedrich Jeppe, Duitser, gebore in Rostock, Mecklenburg-Schwerin;
 Weesheer of Weesmeester: M.A. Goetz, Afrikaner;
 Landdros van Potchefstroom: Dr. W.J. Otto, van Duitse afkoms, in Afrika gebore.

Die land is tans in 9 distrikte ingedeel wat met drie uitsonderinge na die hoofdorpe genoem is, naamlik Potchefstroom; Rustenburg; Pretoria; Waterberg, verbonde met Potgietersrust (hoofdorp Nylstroom); Zoutpansberg (hoofdorp Schoemansdal);⁸⁾ Lydenburg; Heidelberg; Wakkerstroom (hoofdorp Marthinus Wesselstroom) en Utrecht. Daaronder is Potchefstroom die grootste distrik daar dit byna die hele suidelike deel van die land, Vaalrivier, Schoonspruit en Makwassiberg, asook Groot- en Klein-Marico, omvat. Elk van die distrikte word deur 'n landdros (burgemeester) bestuur. Onder hom staan 'n sekretaris (Landdrosklerk), die veldcornet ('n soort stadsvoogd), 'n sheriff en 'n geregsbode. Daar is twee appèlhove, naamlik die hof van landdros en heemrade wat uit die landdros van die distrik en 8 stadsrade of senatore bestaan, en die hooggeregshof, die hoogste en laaste instansie wat uit drie landdroste uit drie verskillende distrikte en 'n jurie van 12 manne bestaan en waarin die staatsprokureur as openbare aanklaer optree.

Elke distrik het bowendien 'n kommandant en veldkornet wat in vredestryd onder die bevel van die landdros staan, maar in oorlogstryd alleen die kommandant-generaal moet gehoorsaam. Wanneer oorlog met die inboorlinge uitbreek, word sogenoemde krygswet geproklameer en alle geregshowe word vir siviele klagte tot die terugkeer van die kommando's gesluit. Aangesien die regering geen gereelde troepe het nie, word vir die kommando's alle weerbare mans sonder aansien van die persoon, uitgesonderd alle geestelikes, beampies en kooplui, opgekommandeer.

Klimaat - Die klimaat is weens die hoë ligging van die land - ongeveer 6000 tot 7000 voet bo seespieël - baie gesond. In die somer is die hitte volstrek nie so drukkend as 'n mens op grond van die aardrykskundige ligging sou aflei nie. Weens gebrek aan die nodige instrumente kon tot nou toe geen meteorologiese waarnemings verrig word nie, maar die aanskaf van 'n goeie barometer vir hierdie doel lê in die voorname.

Die winter is droog en die nagte is dan dikwels bytend koud. Bedags skyn die son egter so warm as in die Duitse nasomer. Die dae is, sowel in die winter as in die somer, baie kort. Die korste dag duur 10 uur, die langste slegs 14 uur.

Daar kom slegs min besmetlike siektes voor, waarvan 'n oogontsteking (Conjunctivitis catarrhalis en Blepharo-Conjunctivitis catarrhalis) asook enkele soorte koors, soos febris bilosa endemica en gastrica die algemeenste in die land is. Die land is slegs skaars van geneeshere voorsien en talle mense sterf weens gebrek aan goeie mediese hulp of weens kwaksalwerye waarmee hulle hulself poog om te genees. Die medikamente wat in die weeshuis te Halle berei word,

word in klein sogenoemde huisapteke deur kooplui alhier uit die Kaapkolonie en Engeland ingevoer en teen buitensporige pryse aan die boere verkoop. B)

Bevolking, die inboorlinge - Die blanke bevolking word op 25 000 tot 30 000 siele geskat. Die aantal inboorlinge beloop volgens raming ongeveer 250 000 siele. Hulle word met uitsondering van die inwoners van die distrik Lydenburg, Makatese genoem en behoort merendeels tot die Betsjoeanastamme. Hulle is 'n sterk, goedgeboude slag mense, maar hulle het twee slegte eienskappe wat by ander stamme ontbreek, hulle is naamlik lui en laf. Hul voorliefde vir krale, mes-singdraad, glimmende knope en soortgelyke sake waarmee hulle hulle en hul talryke vroue uitdos, lok hulle uit hul krale waar hulle die grootste deel van die jaar met niksdoen deurbring. Hulle verhuur hulle gewoonlik vir slegs een of twee maande teen 5 sjieling (een Thaler 20 Sgr)⁹⁾ per maand en laat hulle selde oorreed om langer as die aangegewe tyd te bly. Jong, nog ongetroude swartes verhuur hulle dikwels vir 'n jaar waarvoor hulle 'n jong koei kry. Hulle het 'n groot hartstog vir kledingstukke van alle soorte en 'n besondere voorliefde vir praat en babbel. Hulle wapens bestaan merendeels uit selfgesmede byle en assegaaië. Hul dra groot koperlinge om arms en bene wat hulle self uit die talryke kopergroewe van die land vervaardig, en 'n soort kitaar waaraan hulle eentonige, melankoliese weemoedige klanke kan ontlok, begelei hulle op hul trektogte. Hulle is van nature goedhartig, leer maklik die landstaal en weet hulle dikwels onmisbaar te maak.

Die landskap - Dit het in die Republiek 'n eienaardige en besondere bekoring en kan in sommige streke soos Magaliesberg, Makapanspoort en Lydenburg, werklik mooi genoem word. Die land bestaan uit 'n opeenvolging van groen vleie, koppies en berge. Dit is dig met mimosaboomgroepe begroei en deurstroom deur tallose kristalheldere spruite en riviere. Dit wit huise van die boere wat uitkyk tussen die groen boomgroepe, die talryke kuddes beeste, skape en bokke wat rustig op die groen tapyt wei, die wiegende, weelderige graanvelde, die fantasievolle gestaltes van die swartes, met die helderblou hemel daarbo, vorm 'n skouspel van groot skoonheid en aantreklikheid. Die talryke kuddes springbokke, steenbokke, blesbokke, wildebeeste, zebra's ensovoorts verheug die hart van die jagter wat hier ongehinderd deur jagwette kan rondtrek.

Eldorado¹⁰⁾ vir die jagters - Die Transvaalse Republiek kan werklik die Eldorado vir die jagter en jagliefhebber genoem word, want wild van enige soort is hier oorvloedig aanwezig. Dit is daarom geen wonder dat die land elke jaar deur 'n groot aantal jagters uit alle dele van Suid-Afrika en selfs uit Europa besoek word nie. Hulle keer gewoonlik met hele waladings horings, velle en karosse (tier-, leeu- en luiperdvelle) terug. Ook bring hulle merkwaardige wapens en sierade van swartes uit die binneland huis toe wat hulle vir 'n handvol krale of deur ruilhandel verkry het, waarmee hulle in die vaderland die mure van hul huise versier.

Olifante, renosters (swart en wit), seekoeie, buffels en kameelperde is min jare gelede nog in die suidelike streke van die land aangetref, maar het hulle geleidelik na die noorde teruggetrek. Die boere egter wat die waarde van hierdie diere ken om volledig op prys te stel, ontsien geen moeite, ontberinge en strawasse om hulle op te spoor en dikwels met groot gevaar te jag. Die olifantsjagters gaan tot aan die Zambesi en in die jongste jare het hulle met 'n saamgenome boot die stroom oorgesteek en noordwaarts van dié rivier getrek. Weens die groot hitte in die somer kan hierdie streke slegs in die winter besoek word. Die reis met die ossewa duur van hier na die Zambesi gewoonlik 50 dae en word gewoonlik in Mei begin; in September of Oktober keer die jagters terug huis toe.

Die reeds vermelde verdrag met die Britse kroon¹¹⁾ verbied sowel die Engelse as Republikeinse onderdane die ruilhandel met die inboorlinge in gewere, kruit en lood. Maar tog word jaarliks 'n groot aantal gewere en groot hoeveelhede ammunisie deur Engelse jagters en kooplui (traders) uit die Kaapkolonie na die binneland gebring en vir ivoor en volstruisvere geruil. Aangesien die inboorlinge tans dwarsdeur die jaar op olifantsjag is, het dit vir die hier gevestigde jagters in die jongste tyd moeilik geword om sulke groot hoeveelhede ivoor as wat hulle vroeër huis toe gebring het, te verkry. Dit het nog minder moontlik vir hulle geword om ivoor op die voorheen gebruikelike wyse, naamlik teen wolkomberse, krале, messingdraad en dergelike by die inboorlinge te ruil. Dit doen die vroeër bloeiende en winsgewende handel met die inboorlinge aansienlik afbreuk en dit is des te betreurenswaardiger omdat vertoë en klagte van die Republikeinse regering by die Engelse koloniale regering tot nou toe geen gehoor gevind het nie.

Volstruise, blesbokke, springbokke, wildebeeste, kwaggas (zebra's) word slegs aangetref in die vlaktes, die eersgenoemdes in groepe van 10 tot 30, die origes in kuddes van honderde. As gevolg van die hoë pryse wat in die jongste jare vir alle soorte volstruisvere betaal word, het duisende van hierdie onskuldige diere as slagoffer van die mode geval. Enorme hoeveelhede van dié waardevolle handelsartikels word tans oor die hawens van die Kolonie en Natal na Engeland uitgevoer. Die vere kom uitsluitend uit hierdie Republiek en die in die weste aangrensende streke, want in die Kaapkolonie en die aangrensende Vrystaat is die jag op volstruise met streng straf verbied. Die pryse van mindere kwaliteit soos swart, geverfde en gryswere, het in die jongste jare aansienlik gedaal, maar vir die beste wit vere is die hoë pryse tot op hede gehandhaaf. Die prys van sulke vere varieer in Engeland tans nog tussen £30 en £45 (200 tot 300 Thaler) per pond en in een pond gaan 90 tot 110 vere.^{12)C)}

Van roofdiere is 'n groot aantal beskikbaar, soos leeus, tiers, wolwe, jakkalse, tierkatte ensovoorts. Hulle word in 'n jaarliks toenemende aantal deur die boere gedood en trek hulle meer en meer in onbewoonde streke terug. Van die drie hier aangetroffe soorte leeus is dié met vaalgele

liggaam en swart maanhaar die gevaarlikste. Tog hoor jy selde dat hy 'n mens aanval, omdat wild oorfloedig te vinde is.

II. Beskrywing van die afsonderlike distrikte

Ons gaan nou oor tot die spesifieke beskrywing van die nege bogenoemde distrikte in die land.

Potchefstroom of Mooirivierdorp lê aan die Mooirivier in 'n vlakte wat van die koppies aan die westekant van die dorp na die rivier afloop. Dit is die land se hoofstad, tel 408 erwe (stukke grond ter grootte van 2 Engelse acres), 275 huise en 1200 inwoners van wie ongeveer 150 buitelanders van verskillende nasies is. Die dorp het 3 Hollandse en 3 Engelse kerke en een kerk vir die swart bevolking wat merendeels uit personeel van die blankes bestaan. Die dorp het verder 15 redelik groot winkels wat gevul is met tekstielgoedere, kruideniersware, ysterware, garing en band.

Elke drie maande word in die Hollandse kerke van die land die Nagmaal bedien. Vir dié geleentheid kom die boere in groot getalle na die stad en hul waens en tente omring dan die kerke. Hierdie kampeerplekke onder die oop hemel lewer 'n merkwaardige aanblik, in die besonder saans wanneer talryke kampvure die wit tente belig, waarin die gesinne psalmsingend by mekaar sit.

Tien tot twaalf jaar gelede was daar in Potchefstroom slegs enkele armoedige kleihutte, maar tans kan die dorp verwoys na 'n dosyn huise soos in die beste stede van die Kaapkolonie en Natal nie mooier te vinde is nie. Die waarde van die stadserwe word op £150 000 geskat. Die boukoste van talre huise is nou meer as £3000.

Potchefstroom besit 'n Goewerments- of stadskool, verskeie privaatskole en instellings, 'n vrymesselaarslosie, die Vlamme Ster van Suid-Afrika genoem, 'n leeskamer, 5 hotels en 'n weekblad, die "Transvaal Argus" wat in die Engelse en Hollandse tale uitgegee word.

Rustenburg lê aan die noordekant van die Magaliesberg, ongeveer 13 uur te perd¹³⁾ noord van Potchefstroom en naby die Heksrivier wat in die Limpopo of Krokodilrivier uitmond. Die dorp tel 132 erwe, 72 huise en ongeveer 350 inwoners. Dit lê in een van die vrugbaarste en heerlikste streke van die land. Dit het 'n Goewermentskool, 2 Hollandse kerke, 4 winkels, een hotel; die dorp spog met die aanwesigheid van 'n tweeverdiepinghuis wat in hierdie streke van Suid-Afrika heel skaars is.

Die klimaat is hier veel warmer as in die Potchefstroom-distrik, in die besonder aan die noordekant van die Magaliesberge waar hulle beskerm is teen die koue suid- en suidwestewinde. In die Rustenburgse tuine en op die naburige boereplase groei die gewasse van die warm streke, soos "ananas" (pynappel), lokwat, koejawels, suurlemoene, dadels; selfs die teestruik en die koffieboom word met sukses gekweek. Alre ander vrugte, soos lemoene, amandels, druiwe, vye, perskes, appelkose, is in oorfloed beskikbaar. Uit die laasgenoemde vier soorte vrugte word deur die boere brandewyn ge-

distilleer wat vir £6 tot £7 en 10 sjielings per halwe aam¹⁴⁾ verkoop word. Wilde, sogenoemde skuimvrugte, 'n rooi, op 'n bes lykende vrug wat aan die stam van 'n wilde boom groei, word deur inboorlinge uit die bergstreek gebring en ook daaruit word 'n goeie brandewyn verkry.¹⁵⁾ Die verbouing van koffie, suiker en katoen uit Amerikaanse saad is in die jongste jare deur buitelanders en Afrikaners energiek begin. Op enkele plase soos die plantasies van Ras en Horn, staan reeds 4 en 5 jaar ou koffieboome en op ander plase by Rustenburg, soos Honeymoon, Belle-Vue en Morgenzon, staan reeds aanplantings van 2000 tot 3000 jong boome wat uitstekend gedy en nog in hierdie jaar verplant moet word. Die boome begin reeds in die tweede jaar vrugte dra en later gee hulle dikwels meer as 7 tot 8 pond besse. Die waarde van dié boome is die beste te skat wanneer ons hier opmerk dat die ingevoerde koffie 1½ tot 2 sjieling (15 tot 20 Sgr) per pond kos. In die jongste tyd het hulle ook met katoen begin, maar die pluk ensovoorts daarvan vereis te veel arbeid. Voordat die gebrek aan handarbeid op een of ander wyse verhelp word, kan geen uitbreiding van die katoenverbouing verwag word nie.

Pretoria is na die huidige president van die Republiek, Marthinus Wessel Pretorius, genoem.¹⁶⁾ Dit is tans die setel van die regering. Dit lê aan die Apiesrivier, 18 uur (te perd) ten noordooste van Potchefstroom. Die dorp tel 300 woonerwe, 80 huise en 300 inwoners, het 'n Goewermentskool, 2 Hollandse kerke, 5 winkels, een hotel en een drukpers wat aan die regering behoort en waarop die weekliks verskynende regeringsblad, die "Staats Courant", gedruk word. Die Volksraad hou hier jaarliks sy sittings en die kantore van die Registrateur van aktes, die Ouditeur en die Tesourier asook die regeringskantore is hier gevestig.

Nylstroom in die distrik Waterberg, ten noorde van Pretoria en Rustenburg geleë, lê tussen die twee arms van die Nyl wat ten weste van Zoutpansberg in die Limpopo uitmond. Die dorp is kort gelede aangelê en bestaan tot nou toe net uit enkele beskeie huise. Die distrik van Waterberg het vroeër by die distrik Pretoria behoort, net soos die distrik Heidelberg. Dit is egter kort gelede tot 'n eie selfstandige distrik verhef en met Makapanspoort (Piet Potgietersrust) verenig. Hierdie distrik het vroeër by Zoutpansberg behoort.

Die distrik Waterberg is sonder twyfel een van die interessantste dele van die Republiek. Nadat die Limpopo oorgesteek is, lei die pad deur 'n wye vlakte wat met struik en hoë boome begroei is en deur groot kuddes wild van alle soorte verlewendig word. Die soutpan aan die linkerkant van die pad maak 'n merkwaardige indruk.¹⁷⁾ 'n Mens sien van ver slegs 'n paar uiteenliggende koppies, maar op die top daarvan aangekom, boei 'n wonderlike gesig die oog van die reisiger. Meer as duisend voet laer strek 'n groot meer hom uit,¹⁸⁾ rondom ingesluit deur hoë, fantastiese rotse wat begroei is met struik wat hulle in die stil water van die meer weerspieël. Die water is in die middel donker, maar word na die oevers gaandeweg ligter totdat dit uitloop in 'n verblindende wit kring van soutkristalle wat in die sonskyn

soos ys glinster. Die pad wat van die steil helling na die peil van die meer kronkel, lyk so gevaarlik dat 'n mens aan die begin daaraan sou twyfel of dit met 'n wa en osse berybaar is, as hy nie diep benede onder hom mense besig sou sien wat sout op 'n wa laai nie. Benede aan die rand van die meer aangekom, sien 'n mens dat die water 'n rooi kleur het; die sout lê in groot kubiese kristalle op die bodem van die meer wat in die middel nie dieper as 2 voet skyn te wees nie. Die water bevat bromium en jodium asook salpeter, soda en kalk en sou te oordeel na die bestanddele 'n uitstekende geneesmiddel teen alle velsiektes kon wees, miskien beter as die gebruik van die beroemdste Duitse badplase wat jaarliks deur duisende besoek word. Hierdie meer skyn bo 'n versonke vulkaan ontstaan te wees, want die hele streek rondom dui vulkaniese oorsprong aan.

Twee dagreise verder bereik ons die sogenoemde Warmbad aan die voet van die Waterberge. Hierdie berge bestaan uit drie onderling ewewydig lopende rante wat van mekaar geskei is deur sandvlaktes wat die beddings van die Groot en die Klein Nyl vorm. Die eerste twee rante is nie baie hoog nie en bestaan uit 'n konglomeraat van sandsteen en basalt wat met digte struikgewas begroei is. Die warm bronne lê aan die voet van die oostekant van die eerste rant. Die water daarvan is baie warm en sonder smaak. Dit is moeilik om die bestanddele daarvan sonder ontleding met sekerheid te noem, maar hulle skyn uit verbindings van metale en kali te bestaan. Die bronne het groot geneeskrag en word jaarliks deur talle siekes besoek. Tog sou dit wenslik wees om hulle noukeurig te ontleed om na te gaan vir watter besondere siektes hulle met die beste resultaat sou gebruik kon word.

In die tweede rant is vier minerale bronne, een soutagtige, 'n tweede wat swawelwaterstof (H_2S) bevat, en twee warm bronne wat weens hul besondere geneeskrag bo die eersgenoemde warmbronne verkies word.

'n Groot aantal boereplase lê tussen hierdie rante verspreid. Hulle is almal goed bewater en beplant met alle soorte vrugtebome soos lemoene en selfs koffiebome. Die meeste hier gevestigde boere is jagters omdat op die wye vlaktes in die weste van die distrik groot kuddes wild voorkom. Langs die riviere tref 'n mens by elke stap groot swerms tarentale, veldhoenders en fisante aan.

Hoewel daar talle leeus in die distrik is, word hulle slegs selde in die nabyheid van menslike wonings aangetref. Dit gebeur egter dat 'n besonder roofsieke leeu die boere die pad versper en die osse met die wa in die struikeweg van die pad laat loop. Die boere het intussen min angs vir die leeus. Hulle jag met die grootste koelbloedigheid leeus en omdat hulle goeie skuts is, keer hulle heel selde sonder die vel van 'n leeu terug huis toe.

Schoemansdal in die distrik Zoutpansberg lê in die verste noorde van die Republiek. Dit is 'n klein dorp aan die voet van die gelyknamige berg. Dit was vroeër die belangrikste plek vir ivoorhandel, maar hierdie handel het in die jongste jare weens reeds vermelde en ander oorsake baie ver-

minder. Sodra die jageisoen nader en die olifantjagters - wat uitsluitend inboorlinge is - hulle op reis moet begewe, word hulle deur die blanke inwoners van Schoemansdal en die Zoutpansbergdistrik met vuurwapens, ammunisie en lewensmiddele uitgerus. Hulle gaan dan te voet op reis, want weens die giftige vlieë (tsetse) wat oral in die noorde van Zoutpansberg voorkom, kan hulle geen perde of osse op die jag saamneem nie. Dié jagters dring diep in die binneland en bring die tande van die gedode olifante op hul skouers na Zoutpansberg.

In die jongste jare het egter twiste tussen die jagters en hul meesters oor die aandeel in die jagbuit ontstaan. As gevolg van hierdie twiste het 'n groot aantal jagters geweier om die gewere wat aan hulle toevertrou is, terug te gee. Hulle verkeer tans in oop oorlog met die boere. Onpartydige ooggetuies gee egter bepaalde boere die meeste skuld en kla hulle aan omdat hulle die jagters afgeskeep het en van laasgenoemde sonder gegronde redes talle honderde stuks vee weggenem het. Talle klagte hieroor het die regering ter ore gekom en het die regering aanleiding gegee om 'n geregshof in Schoemansdal byeen te roep. Daar moet die twistende partye verskyn om volgens die landswette hetsy gestraf, hetsy vrygespreek te word. 'n Kommando is opgeroep om hierdie geregshof te beskerm. Hopelik sal hierdie maatreëls die gewenste resultaat hê, want die verlies van die belangrike en winsgewende ivoorhandel sou spoedig aan verskillende kante gevoel word.¹⁹⁾

Om 'n denkbeeld te gee van die belangrikheid van hierdie handel wil ons hier slegs terloops vermeld dat in die seisoen van 1864 een Zoutpansbergse koopman alleen nie minder as 312½ Engelse sentenaar²⁰⁾ ivoor na Natal gebring het. Om hierdie hoeveelheid te verkry wat 'n waarde van ongeveer £8000 verteenwoordig, moes amper 350 volwasse olifante gedood word.

Die dorp Schoemansdal het ongeveer 100 inwoners, een Hollandse kerk en drie of vier winkels. Die mooiste en waterrykste plase lê in die sogenoemde Spelonke wat bestaan uit 'n reeks klein vleie met ryk plantegroei en houtbos. Die koffieboom gedy hier besonder goed. Ongeveer 6 uur ten ooste van Schoemansdal staan die woning van die Portugese konsul Albasini. Hy is een van die grootste ivoorhandelaars en onderhou lewendige verkeer met Lourenço Marques, die Portugese besitting aan Delagoabaai.

Lydenburg lê in die gelyknamige distrik in die noordooste van die Republiek en is 'n klein dorp. Dit het weliswaar 'n Hollandse kerk maar slegs 'n geringe aantal inwoners. Dit lê aan 'n syrivier van die Steelpoortrivier wat ten noorde van die verlate dorp Ohrigstad in die Lepalule-rivier stroom. Op vroeëre landkaarte is die dorp veels te noordelik aangegee; dit lê op 31 grade oosterlengte en 24 grade 10 minute suiderbreedte.

Die distrik Lydenburg strek hom uit van die Vaalrivier noordwaarts tot die Olifantsrivier wat deur die inboorlinge die Lepalule of Lepelle genoem word. In die suide van die

distrik bestaan die land uit 'n wye hoogvlakte wat 6000 tot 7000 voet bo seespieël lê en onder die naam Hoëveld bekend is. Verderop daal die land aanoudend tussen die riviere wat na die noorde en ooste stroom. Oral is daar hoë rante tussen die riviere, totdat hulle eenvoudig in die uitgestrekte Laeveld verdwyn wat hom tussen die randgebergtes en die kus uitstrek. Hierdie ligging op en aan die uitlopers van die bergreeks of rante gee die land 'n veelsydigheid van klimaat en grond soos ons in Suid-Afrika slegs ook in die kolonie Natal vind.

Op die eintlike Hoëveld wissel 'n koue winter en 'n taamlik warm somer mekaar af. Sneeuval is egter selfs in die hoogste streke redelik selde. Hierdie streke is uitstekend geskik vir veeteelt, sowel vir beeste as skape. Vir graanbou is hulle minder geskik. Daarvoor is egter die Middeveld en die Laeveld só uitstekend geskik dat reeds tans die graan van Lydenburg weens die swaarte en blankheid daarvan bekend is, ondanks die geringe en onvolkome verbouing daarvan. In die Laeveld aan die benede-Komati, Krokodilrivier, Steelpoort- en Olifantsrivier heers 'n tropiese klimaat. Daar bestaan geen twyfel nie dat daar 'n goeie gebied vir die verbouing van kaffie, suiker, katoen, rys ensovoorts is. In die somer val reën in amper alle dele van die distrik in oorvloed. Dit is 'n natuurlike gevolg van die land se ligging dig by die see asook van die afwisseling van die hoë bergland met diep, warm vleie.

Wanneer 'n mens die klimaat van die distrik ken en met die voortreflikheid van die grond bekend is, moet hy hom verwonder dat die distrik tot dusver van so geringe betekenis is en oor die algemeen so min bebou is. Die boere wat in 1844 onder Hendrik Potgieter hier ingetrek het, het weliswaar nie soseer met die voorneme om die land te bebou en die hulpbronne daarvan te ontgin gekom as wel met die oogmerk om oor Delagoabaai handel met Holland te dryf nie. Hulle is ook aangelik deur die menigte van die destyds aanwesige olifante.

Toe die mooi plan met die Delagoabaai misluk het en hulle die olifante verjaag het, het die meeste boere verder na Zoutpansberg getrek en die verminderde bevolking van Lydenburg had onvoldoende kragte om die land te eksploiteer.

Die distrik is van die ander bewoonde dele van die land ver verwyder, maar lê digby die see. In hierdie aardrykskundige ligging moet ons die verklaring vir die huidige geringe verkeer daarmee soek, maar ook vir die mening dat die toekoms van die distrik baie hoopvol is.

Die dorp Lydenburg lê in regte lyn slegs 120 Engelse myl, 21) en die suidelike deel van die distrik slegs 70 Engelse myl van Delagoabaai verwyderd en die hawe is selfs met die ossewa in 10 tot 12 dae te bereik. Dat die hawe tot dusver sonder nut vir ons land gebly het, moet aan twee omstandighede toegeskryf word. Die tsetsevlug en die koors vorm die gewelddige hindernisse waardeur tot dusver alle pogings om met Delagoabaai 'n lewendige verkeer tot stand te bring, misluk het. Die boere het op hul wyse veel moeite gedoen om dié hindernisse te oorwin, hulle het honderde osse

deur die tsetse sien steek en sterf voordat hulle die oorspronklike plan waarvoor hulle na hierdie streek getrek het, opgegee het. Maar toe hulle sien dat die vervoer met waens en osse nie werklik kon word nie, het hulle eenvoudig gekonkludeer dat die verkeer met dié hawe onmoontlik is, omdat hulle geen ander verkeersmiddele geken het nie. Sedert 10 jaar is geen nuwe poging in hierdie opsig onderneem nie. Eers in die jongste tyd het ondernemende manne met meer ontwikkeling en middele die projek weer aangepak en die hawe van Delagoabaai as vir die Republiek onontbeerlik betitel.²²⁾

Drie paaie lei uit die distrik Lydenburg na Delagoa. Die eerste pad loop van die ou dorp Ohrigstad langs die Sabie, 'n syrivier van die Komati, benedewaarts, die Komati oor en bereik vanuit die noorde Lourenço Marques. Die tweede pad lei van die Komatirivier suidwaarts na Lotiti, die stat van Umzwaas, en vandaar oor die Lebomboberg na die Katembe of Tembe. Laasgenoemde rivier is oor 'n aansienlike afstand met bote bevaarbaar voordat hy in die Delagoabaai stroom. Die derde pad lei van Lotiti benedewaarts na die verste punt van die huidige oostelike grens van die Republiek, steek daar die Lebomboberg oor en loop langs die wal van die Umzili na die suidelikste deel van Delagoabaai. Die tsetsevlug word op die pad wat langs die Sabie benedewaarts loop, gedurende enkele dagreise aangetref, maar op die tweede en derde pad slegs ten ooste van die Lebomboberg tot die kus, ongeveer een dagreis ver. Hierdie twee suidelikste paaie loop bowendien vanuit die kerngebied van die Republiek. Hulle verdien dus die meeste aandag. Die regering het in die besonder tot die suidelikste van die drie aangeduide paaie besluit om 'n verbinding met die Baai op een of ander wyse tot stand te bring. Die goederevervoer is miskien die beste met muile te bewerkstellig, omdat hulle glad nie deur die steek van die tsetse siek word en ook nie aan die sogenoemde perde-siekte beswyk nie.

Bowendien kan die tsetse deur mense verdryf word. Aan die benede-Steelpoortrivier het hy eers ingetrek toe die stam van Sekwati se Basoetoes²³⁾ deur Silkaats se swartes in 1825 verdryf en verstrooi is en buffels, olifante en renosters in die vroeër digbevolkte streke ingetrek het. As die begroeiing uitgedun en die wild verdryf word, dan verdwyn die vlieë, aangesien hulle wel die huisdiere steek en doodmaak wanneer dié diere die streke waar vlieë voorkom, betree, maar hulle nie opsoek of agtervolg nie.

Die tweede bogenoemde hindernis vir vrye verkeer met Delagoabaai is die koors. Dit sal weliswaar bly, ook wanneer die vlieë verdryf is, maar ons het uit goeie bron verneem dat die koors van die uitgestrekte moerasse en monde van die Limpopo suidwaarts tot Delagoabaai waar die Portugese nedersetting lê, die gevaarlikste is en dat die koors in die suidelike streke van die Baai waar die Umzili in die Baai uitmond, minder hewig blyk. Bowendien sal alle pogings om 'n gereelde verbinding met dié hawe aan te knoop nie vanuit die Baai nie, maar vanaf die Lebomboberge onderneem word.

Sedert oudsher is die distrik Lydenburg deur talle inboorlinge bewoon. Ook tans nog kan die gekleurde bevolking daar op 60 000 tot 70 000 siele geskat word. Daarvan behoort ongeveer 50 000 tot die bekende Basoetoestam²³) van Sekwati, ongeveer 10 000 siele aan die stam van Mapog en 3000 tot 4000 gekleurdtes woon veral in die ooste tussen die blankes verspreid. Verder woon op die oostelike hellings van die Hoëveld talle Amaswazi's en na die noorde toe Baroka- en Knopneusstamme.

Indien ons uitvoeriger op die beskrywing van die volkere sou wil ingaan, sou veel belangwekkends oor hulle te berigte wees. Terloops word hier slegs vermeld dat die stam van die vroeëre hoofman Sekwati vir een van die bekwaamste en beskaafste onder die Suid-Afrikaanse swart stamme gehou word en dat die werk van die Duitse sending onder hierdie volk baie suksesvol en geseën was totdat die sendelinge weens hierdie sukses deur die huidige koning verdryf is.

Die twee bogenoemde stamme (die Baroka en die Knopneuse) is geheel onafhanklik van die blanke bevolking. Hulle is volkome vry en selfstandig en hul grondbesit is daarom op die bygevoegde landkaart met 'n besondere grenslyn aangedui.

Die blanke bevolking van die distrik (Lydenburg) kan volgens globale skatting 1500 tot 2000 siele tel en is oor 130 tot 150 bewoonde plase versprei. By 'n lengte van die distrik van 30 tot 35 uur¹³) te perd en by 'n breedte van ongeveer 20 uur kan die aantal nog bewoonbare, maar braakliggende plase op ruim 2000 geskat word.

Die land is hier ryk aan natuurprodukte. Wild is oorvloedig aanwesig. Sels olifante, buffels en renosters is nog in die Laeveld te vinde digby die streke waar die tsetse voorkom. Die Hoëveld wemel van hierdie bekende bewoners wat aan die boloop van die Olifantsrivier deur die nog altyd talryke leeu begelei word. Dit skyn egter of die bewoners van die distrik Lydenburg minder lus vir die jag toon as ander bewoners van die Republiek, want hulle bring slegs min leer, sole, samboks, vere ensovoorts in die handel.

Bouhout is oral nog oorvloedig op die oostelike en noordelike hellings van die Hoëveld te vinde, wahout amper oral in die klowe en die bosse. Die wamakery sou kon bloei indien arbeidskrag plaaslik beskikbaar sou wees.

Ook origins is die land deur die Natuur ryk bedeel. Heuning is hier in oorvloed. Die kweek van rubber en aalwyn sou goeie uitvoerprodukte kon lewer. In die algemeen is die droëryware van die warmer landsdele nog volstrek nie in produksie nie, maar hulle sou egter stellig die land tot groot voordeel strek. Ons wil hier die Hyraceum, die produk van die Hyrax capensis (klipdas) wat in alle klowe te vinde is, vermeld.²⁴) Hierdie geneesmiddel sou in Europa die duurdere, maar baie dikwels vervalste *Castoreum*²⁵) heel wel kon vervang, daar dit die ander geneesmiddel in talle uitwerkinge op die sieke organisme stellig oortref.

Die land is ook ryk aan minerale. Ystererts lê in die vorm van magneet-ystersteen in lang stroke aan die oppervlakte. Dat koper oorvloedig beskikbaar is, word bewys deur die

talle ou kopergroewe van inboorlinge. Aan die Steelpoort lê die mooiste porseleinaarde. Steenkool is vanaf die bo-Olifantsrivier tot die Vaalrivier oral te vinde.

As ons nou vra hoe die bewoners die natuurlike hulpbronne van die land gebruik het, vind ons egter 'n toestand wat veel te wense oorlaat. Die streke wat deur inboorlinge bewoon en goed bebou is, lewer die bekende akkerbouprodukte. Aan die benede-Olifantsrivier vind ons reeds die verbouing van rys en suikerriet. Die minerale rykdom van die land word tot nou toe alleen deur die inboorlinge ontgin. Van die blankes se kant is die distrik nog min ontgin. Slegs koring, tabak en vrugte word verbou. Koring kan jaarliks in 'n hoeveelheid van 4000 tot 5000 mud, beslis van eerste kwaliteit, geoes word. By goed aangepakte akkerbou sou die distrik alleen al die hele land (Transvaal), die Vrystaat en Natal van koring kon voorsien. Die tabak sou by betere bewerking 'n veel hoëre waarde kon bereik. Van die vrugte word amper niks gedroog nie. Die meeste vrugte gaan in die sogenaamde stokerie en word in die onvertinde distillierkolwe in met koperdele vermengde slegte brandewyn omgesit wat mense reeds die siekte op die lyf geja het.

Katoen groei wild in die Bosveld, word egter in heel klein hoeveelhede deur die volk van Sekwati verbou om tot garing en koord verwerk te word. Die boere plant hier en daar 'n bietjie katoen, koffie en suiker "voor de aardigheid", maar hulle het die verbouing van dié waardevolle produkte nog nie met erns begin nie.

Weens die geringe bebouing van die land is ook die handel slap. Die ivoor word merendeels deur die inboorlinge na Delagoabaai gebring, waar dit beter, maar met slegte ware betaal word.

Die mening dat Lydenburg ongesond is, die vrees vir oorlog met die swartes en die afgeleë ligging het tot dusver die immigrasie teengehou. Geen wonder dus dat hierdie mooi distrik tot nou toe meer agteruit as vooruit skyn te gaan.

In die suidelike deel van die distrik lê die grond wat deur die regering aan 'n Skotse maatskappy verkoop is en 'n gebied van 706 112 Engelse acres omvat. Dit is bekend onder die naam Kolonie van McCorkindale²⁶⁾ of Nieu-Skotland. Die voorhoede van die immigrante uit Glasgow wat uit 25 tot 30 mense bestaan, het reeds in hul nuwe tuistes aangekom en is besig met huisebou. Twee dorpe, Loch Banagher en Hamilton, is al gestig en die aankoms van 'n tweede groep landverhuisers word tegemoet gesien. Hierdie Skotte wil hulle in hoofsaak op skaapteelt toelê waarvoor die verworwe grond besonder geskik skyn te wees. Dit is 'n hoogvlakte, slegs skaars van houtgewas maar ryklik van water voorsien. Ook is goeie steenkool digby aanwesig wat die gebrek aan hout nie so hinderlik maak nie. Die suidelike deel van die kolonie Nieu-Skotland is op die landkaart besonder afgegrens en is deur die Glasgouse maatskappy aan 'n Londense maatskappy verkoop wat eweneens uitsending van emigrante beoog.

Heidelberg in die gelyknamige distrik ten suide van Lydenburg, M(arthinus) W(essel) Stroom in die distrik

Wakkerstroom en Utrecht in die gelyknamige distrik is goeie distrikte vir bees-, skaap- en perdeteeelt; die laasgenoemde dorp is slegs 5 uur te perd van Newcastle in die kolonie Natal verwyder. Die genoemde dorpe is tot hede nog klein, het egter almal 'n Hollandse kerk en hul eie landdros. In geval van die opening van 'n verbinding met Delagoabaai kan hierdie distrikte in die toekoms nog die belangrikste en waardevolste van die Republiek word.

Klerksdorp aan die Schoonspruit, Bloemhof aan die benede-Vaalrivier in die afdeling Makwasssi, Nazareth, 'n nuut aangelegde dorp aan die benede-Olifantsrivier,²⁷⁾ en Potgietersrust tussen Waterberg en Zoutpansberg geleë, is nog slegs onbelangrike dorpe met min inwoners en het geen besondere beskrywing nodig nie. Onder hulle belooft Bloemhof om die belangrikste te word omdat dit in die middel van 'n distrik lê waar skaapteelt met die beste resultaat uitgeoefen word. Ook is dit die dorp wat die naaste aan die Kaapkolonie lê. Dit het ook reeds 'n adjunk-landdros wat aan die landdros van Potchefstroom ondergeskik is.

III Munte en mate, belastings, handel en verkeer, immigrasie

Munte - Die in die Republiek gangbare geld is die Engelse. Tog sirkuleer daar nog 'n ou nominale geldsoort, naamlik die Hollandse ryksdaalder, schelling en stuiver. 'n Ryksdaalder is gelyk aan 8 schelling en 'n schelling is 6 stuiver. Die ryksdaalder het 'n waarde van $1\frac{1}{2}$ Engelse sjieling of 15 Sgr. Die regering van die Republiek het egter verskeie soorte papiergeld vir binnelandse gebruik in note van onderskeidelik 5 en 10 ryksdaalders asook van £1, van 5 sjieling en $2\frac{1}{2}$ sjieling uitgegee.

Die gewig van die handel is die ou Hollandse, waarvan 92 pond gelyk aan 100 Engelse ponde is. Een mud koring of ongesifte meel weeg 180 Hollandse pond.

Die maat vir tekstiel (lengtemaat) is die ou Amsterdamse el,²⁸⁾ waarvan 4 gelyk aan 3 Engelse yards is. Die voet is gelyk aan 12,336 Engelse duim²⁹⁾ en een morgen grond is gelyk aan 2087 Engelse acres.³⁰⁾

Die inkomste van die Staat is heel gering omdat die heffings en doeaneregte so laag is. Ons som hulle hieronder op:

Eiendomsreg (recognitie) vir iedere plaas van 6000 acres of minder is 10 tot 60 sjieling ad valorem jaarliks.

Hoofdelike belasting (persoonlike bydrae) vir elke manlike persoon bo 16 jaar in geval hy geen grond besit nie, is $7\frac{1}{2}$ sjieling per jaar.

Eiendomsreg vir stedelike grondbesit is 10 sjieling per jaar vir elke erf.

Invoerreg vir elke wavrag goedere van 3000 pond is 15 sjieling.

Veilinggeld vir alle roerende goedere wat in openbare veiling verkoop word, is een persent.

Ons kan hier nie nalaat om op te merk dat hierdie belastinge en heffings elke jaar deur buitengewone bydraes en heffings vir kommando's en dergelike verdubbel en verdrievoudig word nie.

Lisensies en bedryfsvergunninge:

Vir die verkoop van alkoholiese drank in kleinmaat, jaarliks £50.

Vir die verkoop van alkoholiese drank in grootmaat, jaarliks £15.

Vir die verkoop daarvan in bottels, jaarliks £25.

Vir 'n bierbrouery en die verkoop van moutdranke, jaarliks £6.

Vir 'n bakkerij- of slagterslisensie, jaarliks £1/10s.

Vir 'n algemene handelaar of negosiewinkel, jaarliks £1.

Vir 'n biljart, jaarliks £20.

Vir 'n biljarttafel, jaarliks £5.

Vir 'n sogenoemde handelslisensie om goedere uit die buiteland in te voer en in die Republiek te verkoop, per wawrag van 3000 pond gewig of 'n deel daarvan, jaarliks £15.

Vir 'n lisensie om goedere uit die buiteland in te voer en in die stede te verkoop, bo en behalwe £15 per jaar, jaarliks £3.

Vir 'n lisensie om goedere op die platteland te verkoop, vir inwoners van die Republiek, per wawrag jaarliks £1/10s.

Vir 'n afslaersvergunning om veilings te hou, jaarliks £7/10s.

Vir 'n besondere huweliksvergunning sonder voorafgaande openbare bekendmaking £7/10s.

Alle ambagslui, soos meubelmakers, kleremakers, skoenmakers, messelaars, ensovoorts, het geen bedryfsvergunning nodig nie en betaal geen heffings nie, behalwe die bogenoemde hoofdelike belasting, tensy hulle eienaars van boereplase of erwe is, in welke geval hy slegs daarvoor belasting hoef te betaal.

Uitvoer en invoer - Dit is moeilik om die waarde van die uit- en invoer van die land noukeurig aan te gee, in die besonder die waarde van die uitvoer, omdat uitvoerregte ontbreek. Om tog 'n denkbeeld van die hoeveelhede met die waarde daarvan te gee laat ons hier 'n tabel van die uit- en invoer van die land volg. Die eerste moet as 'n globale skatting beskou word, die laaste is uit die amptelike boeke van die jaar 1864 oorgeneem, maar ook nie geheel noukeurig nie, omdat die invoerregte alleen van die inheemse kooplui en handelaars gehew word, terwyl private persone vrye invoer van goedere vir eie gebruik geniet.

(1) Uitvoer van 1 Januarie tot 31 Desember 1864

Volstruisvere £25 000^D)

Wol^E) 3000 bale (@ 4 sentenaar) @ £10 £30 000
 Ivoor^F) 1200 sentenaar³¹) @ £25 £30 000
 Beeste 6000 stuks @ £6 £36 000
 Grane, meel ensovoorts £7500
 Leer, sole, samboks, rieme ensovoorts £5000
 Totaal £133 500

(2) Invoer van 1 Januarie tot 31 Desember 1864

(a) Goedere-invoer deur in die land gevestigde kooplui

Potchefstroom, 292 vragte @ 3000 pond gewig
 Rustenburg, 18 ditto
 Pretoria, 62 ditto
 M.W. Stroom, 14 ditto
 Utrecht, 2 ditto
 Nylstroom, Heidelberg, ensovoorts, 84 ditto
 Lydenburg, 28 ditto
 Totaal 500 vragte ter waarde van £300 per vrag, is
 £150 000

(b) Goedere-invoer deur rondtrekkende handelaars
 (traders)

Potchefstroom, 25 vragte @ 300 pond gewig
 Rustenburg, 10 ditto
 Pretoria, 15 ditto
 M.W. Stroom, 5 ditto
 Utrecht en Lydenburg, 8 ditto
 Schoemansdal, Nylstroom, Heidelberg, ensovoorts 37
 ditto
 Totaal 100 vragte @ £300, is £30 000

Hierdie tabelle bewys dat die invoer die uitvoer met £15 500 oortref, 'n natuurlike gevolg van die geringe voortbrenging van inheemse produkte. Hierdie toestand sou deur immigrasie en daarmee gepaardgaande beter verbouing en kweek van graan, koffie, tabak, vlas en dergelike ingrypend verbeter kan word.

Projekte vir verbetering van die verkeer - Die pryse van lewensmiddele, kledingstukke ensovoorts wat van talle kante as fabelagtig hoog bestempel word, is 'n natuurlike gevolg van die hoë vervoerkoste van goedere uit Natal en die Kaapkolonie. Ook het die tans oral heersende goudkoors daarop 'n belangrike invloed. Die gebrek aan ambagslui, in die besonder skoemakers en kleremakers, maak die aankoop van skoene en kledingstukke in die winkels noodsaaklik, waar dan vir slegte Engelse ware bo hul waarde betaal moet word. Deur die opening van die veel nadere roete na Delagoabaai sou die ver reis na Natal en die Kaapkolonie onnodig word. Die vragkoste sou miskien minder as die helfte van die huidige be-loop. Die invoer van goedere uit ander lande, byvoorbeeld uit Duitsland, sou die handel spoedig uit die Engelse se hande neem, wat sedert die stigting van die Kaapkolonie en Natal die monopolie daarvan besit. Natal het in die afgelope jare groot inspanning verrig om die handel met die Vrystaat en hierdie Republiek (Transvaal) wat hy tans met die Kaap-

kolonie moet deel, deur verbetering van die interkoloniale paaie, brùebou en dergelike aan hom te trek. Tog het verskeie versoeke van die regering hier om vermindering en afskaffing van bepaalde invoerregte tot nou toe geen sukses gehad nie.G)

'n Engelse maatskappy het onlangs die regering van die Republiek voorgestel om teen 'n skadeloosstelling van 500 plase @ 6000 acres 'n spoorweg van Natal tot in die middel van die Republiek aan te lê. Die spoorweg moet van Durban tot Newcastle, die pas ontdekte, ryk steenkoolgroewe, aangelê word en 'n sylyn moet van Jobs Kop tot aan die Drakensberg aangelê word, vanwaar die Vrystaat dit aan die ander kant sal voortsit. Die Volksraad van die Republiek het hierdie aanbod gunstig in oorweging geneem: die aanbod is gedoen deur 'n sekere Henry McFarlane as verteenwoordiger van die Engelse maatskappy; terloops word opgemerk dat hy voorsitter van die wetgewende vergadering van Natal is.

'n Tweede projek is aan die regering voorgestel deur 'n ander Skot, mnr. McCorkindale. Dit bestaan uit 'n lening van £250 000 in Engeland wat volgens mededeling van dié heer teen verband op Goewermentsgrond (domeine) as sekerheid en 7 persent rente vir 21 jar gesluit kan word. Hierdie bedrag sal in jaarlikse bedrae van nie meer as £50 000 uit Engeland getrek word en vir verbetering van paaie, vir openbare werke en lenings aan behoeftige grondeienaars (boere) gebruik word. Die paaie, in die eerste plek dié van Potchefstroom oor Pretoria na Wakkerstroom, moet so aangelê word dat hulle met lokomobile (traction engines) berybaar is. Met hulp van hierdie ysterperde sal groot hoeveelhede produkte soos graan (koring), mielies, tabak en dergelike wat weens die hoë vervoerkoste tot nou toe slegs in geringe hoeveelhede uitgevoer kon word, na Natal gebring word.H)

Hierdie projekte waarvan die laasgenoemde waarskynlik spoedig verwerklik kan word, kan veel daartoe bydra om die bedryfslewe en beskawing van hierdie interessante land te bevorder en die ryk hulpbronne daarvan te ontgin, want wat het die skatte wat in die grond verborge lê, nodiger as kapitaal en energieke hande om aan die daglig gebring te word?

Banke en maatskappye - 'n Bank sal deur 'n Engelse maatskappy met 'n kapitaal van £25 000 in Februarie 1868 gestig word. Ook dit sal bydra tot die verdwyning van die huidige geldgebrek en tot stimulering van die ondernemingsgees. Onlangs is 'n bergbou- en mynmaatskappy (Mining Company) te Pretoria gestig. Hy beoog om verskeie kopergroewe aan die Krokodilrivier te ontgin. Ook is onlangs in Rustenburg 'n grond- en immigrasiemaatskappy (Land and Immigration Company) gevorm wat deur die regering goedgekeur is en beoog om plase te koop en te verkoop en die immigrasie uit die Kaapkolonie en die buiteland te bevorder. Dit is voldoende bewyse van die energie en ondernemingsgees wat die vooruitgang en welvaart van die jong staat waarborg.

Immigrasie is alles wat die land tans benodig, en wel vlytige immigrante met 'n klein kapitaal van 500 tot 1000 Thaler. Ons hoop dat die duisende wat jaarliks na Amerika

emigreer, na ons sal kom en hul nuwe tuiste in hierdie Be-loofde Land sal wil stig. Weliswaar is die reis van Hamburg na Natal duurder as van Hamburg na Noord-Amerika en die vervoerkoste van Natal na hier bedra ten minste £10 tot 15 per persoon, maar die grond self is veel goedkoper en vrugbaarder as in die goedkoopste en beste gebiede van Amerika. Die vervoerkoste van Natal na hier bedra tans 20 sjieling (6 Thaler 20 Sgr) per 100 pond, maar die vervoerkoste vanaf Delagoabaai sou baie minder wees. Die prys van die grond varieer tussen 3 pennies en $1\frac{1}{2}$ sjieling per Engelse acre. Alle plase is 3000 morgen of 6000 Engelse acres groot en 'n dosyn gesinne sou met gemak hul bestaan daarop kon vind, met skaap-teelt, beesteelt of graanverbouing of vlas. Met vlas is verskeie proewe gedoen wat baie bevredigende resultaat gelewer het. Die Silesiese linnewewers kan hier 'n winsgewende bedryf uitoefen, aangesien alle linneware hier enorm duur is. Vir 'n el heel slegte halflinne of katoen word hier een sjieling (10 Sgr) betaal. Egte, fyn Silesiese linne kos hier 5 sjieling per el.

Premies op die landboutentoonstelling te Potchefstroom - Om ten slotte nog 'n denkbeeld van die menigte produkte en voortbrengsels van hierdie mooi land te gee laat ons hier nog 'n uittreksel uit die pryslys volg van die met pryse en premies onderskeide voorwerpe op die jongste landboutentoonstelling te Potchefstroom in Maart 1868.

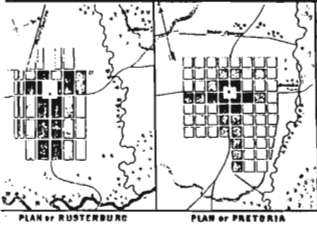
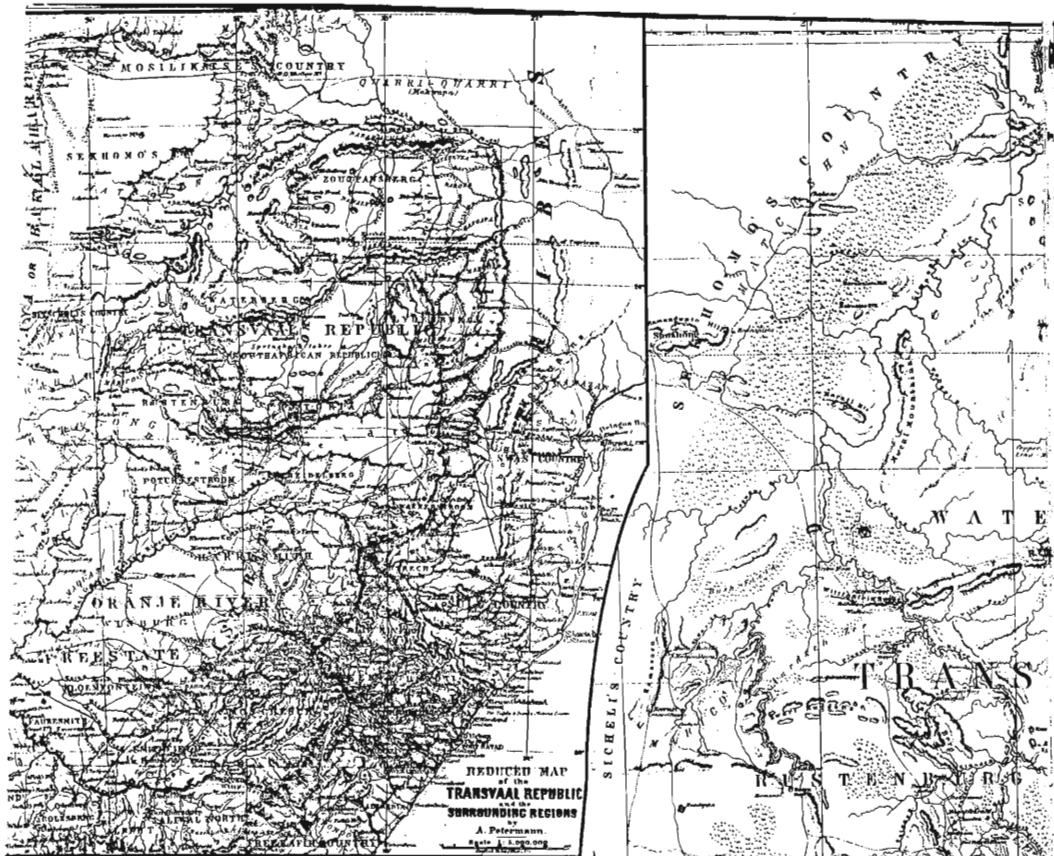
Vir die twee grootste koffieplantasies is twee pryse ter waarde van £40 toegeken. Vir die grootste katoenaanplanting £5. Vier pryse vir die beste skaapwol tesaam £22/10s. Vir volstruisvere en ivoor kon geen pryse toegeken word nie, omdat die seisoen vir hierdie artikels nog nie begin het nie. Vir die beste suiker, vlas, sy (kokons), rys en leer is pryse ten bedrae van tesaam £17 uitgedeel. Vir die beste rog, koring, meel, mielies, velle, blaartabak, snuiftabak, sigare, kaas, botter, seep, bedvere, brandewyn, aartappels, pampoene, uie, kool, gedroogde vrugte, gedroogde vleis en bone is eweneens pryse ter waarde van £13/14s toegeken. Vir skape, beeste, perde, varke, pluimvee en wilde diere is pryse ter waarde van £75/5½s gegee. Vir landboumasjiene en gereedskappe, renosterhorings, tier- en leeuvelle, wapens en sierade van swartes, grondstowwe en ertse (soos koper, lood, yster, silwer), houtsoorte, insekteversamelings en opgestopte diere ensovoorts is eweneens pryse gegee, waaronder mnr. C. Mauch die eerste prys (£5) vir die beste mineraleversameling ontvang het.

(Slot van Friedrich Jeppe se brosjure.)

Verwysings van C. de Jong by F.H. Jeppe se beskrywing van Transvaal

- 1) Met vierkante myl word hier waarskynlik die Duitse of geografiese myl bedoel; dié myl is $1\frac{1}{2}$ graad lank en het 'n lengte van 7407,41 meter.
- 2) Die drie eersgenoemdes was stamhoofde van Tswanavolke in Transvaal, die vierde, tans meestal Silkaats genoem, was die bekende hoof van die Matabelevolk.
- 3) Dit is die verdrag van Zandrivier, in 1852 gesluit tussen die Britse en die Transvaalse regerings; die Britte het toe die onafhanklikheid van die republiek in die Oorvaalse erken.
- 4) Die boere se aangebore traagheid, soos F.H. Jeppe dit beskryf, moet oorwegend aan die afwesigheid van afsetmarkte en vervoeremoontlikhede vir hulle produkte toegeskryf word.
- 5) 'n Engelse acre is 4840 vierkante yard (jaart) of wel 40,5 are.
- 6) 'n Hollandse pond is 500 gram of 'n halwe kilogram.
- 7) Sgr. is Groschen of stuiwer.
- 8) Schoemansdal is in 1867 deur die bewoners verlaat weens die dreigende houding van die naburige Venda's.
- 9) Die waarde van een sjieling (een Britse shilling) word hier gelykgestel met een Thaler 20 Groschen Duitse geld.
- 10) Eldorado beteken in Spaans die vergulde man en is 'n sagefiguur deur Spanjaarde in die 16de eeu gelokaliseer in die noorde van Suid-Amerika, waar hulle omvangryke goudvoorkomste ver wag het. Oordragtlike betekenis van Eldorado is Goudland.
- 11) Dit is die verdrag van Zandrivier, in 1852 tussen die Britse en die Transvaalse regerings gesluit; kyk verwysing 3 hierbo.
- 12) Met pond word hier waarskynlik die Engelse pond van 453 gram bedoel.
- 13) Die gemiddelde afstand per uur te perd afgelê is ongeveer 6 Engelse myl, dit is ongeveer 10 kilometer.
- 14) 'n Aam is 'n inhoudsmaat vir vloeistowwe van 4 anker; die inhoud van die Amsterdamse aam wyn was 155,22 liter.
- 15) Moontlik word met hierdie bes die vrug van die maroelaboom bedoel.
- 16) Nee. Pretoria is deur Staatspresident Marthinus Wessel Pretorius na sy vader, Staatspresident Andries Wilhelmus Jacobus Pretorius vernoem en nie na homself nie.
- 17) Die Zoutpan by Hammanskraal het van ouds die aandag van reisigers getrek weens sy eienaardige reëlmatige vorm wat lank as 'n vulkaniese krater beskou is, wat volgens die nuutste mening nie die geval is nie. Ook die soutmeer wat binne die ringheuvel verborge lê en waar van tyd tot tyd sout geskraap is, geld as 'n besonderheid.
- 18) Die soutmeer, Zoutpan genoem, het vanouds sout gelewer.

- 19) Schoemansdal is in 1848 gestig deur die Voortrekkerleier Andries Hendrik Potgieter en later vernoem na dié se skoonseun, Stephanus Schoeman; die dorp is na enkele jare voorspoed in 1867 deur die inwoners verlaat weens die bedreiging van die Vendavolk.
- 20) Die Engelse sentenaar het soos die term aandui 'n gewig van 100 pond, elk van 453 gram, en heet daarom ook hundredweight.
- 21) 'n Engelse myl is 1609 meter.
- 22) Jeppe bedoel hier moontlik die plan van die Skot Alexander McCorkindale, 'n vertroueling van Staatspresident M.W. Pretorius, om 80 Engelse myl van die benedeloop van die Maputorivier tot aan die see in Delagoabaai bevaarbaar vir rivierskepe te maak. Die plan was die aanleiding tot uitvaardiging van 'n staatsproklamasie deur M.W. Pretorius waarin die benedeloop van die Maputorivier tot die see met 'n strook land van een myl breedte aan albei kante van die rivier tot Transvaalse gebied verklaar is. Weens die proteste van die Portugese en Britse regerings is die proklamasie nooit tot uitvoering gebring nie.
- 23) Basoetoe is hier 'n vergissing van F.H. Jeppe; hy bedoel die Noord-Sotho of baPedi, ook Pedi genoem.
- 24) Ek kon nie vasstel van watter orgaan in die klipdas die vroeëre volksgeneesmiddel Hyraceum afkomstig is nie. Miskien is dit die orgaan wat in die handboek van Reay H.N. Smithers, "Die soogdiere van die Suid-Afrikaanse substreek" (Universiteit van Pretoria, 1983, p.541) soos volg beskryf word:
 "Die ingewande van dassies het kenmerke wat uniek onder die soogdiere is. Agter die maag en daarmee verbind deur die dunderm, het hulle 'n groot sak waarin daar bakterië is wat die sellulose in die voedsel deur gisting afbreek. Hieragter en verbind met die sak deur 'n kort stukkie derm is daar nog 'n orgaan, die caecum, met twee horingvormige uitsteeksels aan sy voerpunt - 'n tipe orgaan wat andersins slegs by voëls bekend is. Die funksie van die caecum is onseker, maar dit is waarskynlik betrokke by absorpsie en dien as opgaarorgaan." Caecum is moontlik afgelei van caecus internum, d.i. blinde derm. - Miskien is Hyraceum die stof wat in een van bogenoemde liggaamsakke of in albei aangetref is.
- 25) Castoreum heet in Nederlands bevergeil en is afgelei van castor, dit is die Latynse naam van die bewer. Van Dale, "Groot Woordenboek der Nederlandse Taal", deel 2, 1982, omskryf bevergeil soos volg: "een bruinachtige, sterk riekende, aan fenol herinnerende, olieachtige stof, welke de bever - zowel de mannetjes als de wijfjes - in twee blazen aan de onderbuik draagt; vroeger als krampstillend middel voorgeschreven." Die funksie van bevergeil vir die bewer word hier nie aangedui nie. Die stof is voorheen ook in die reukwerknywerheid gebruik.
- 26) Ook McCorkindale se kolonisasieplan om Skotse gesinne in Oos-Transvaal in die kolonie Nieu-Skotland te vestig, het misluk. Enkele Skotse gesinne het hulle naby Swaziland gevestig, maar die kolonie het spoedig tot niet gegaan.
- 27) Nazareth is later hernoem tot Middelburg.
- 28) 'n Amsterdamse el is 69 sentimeter lank.

**ORIGINAL MAP
OF THE
TRANSCAAL OR SOUTH-AFRICAN
REPUBLIC.**

From surveys and observations
by
Sur/Genl. M. FORSSMANN, C. MALCUI, F. HAMMAR, Sur/Genl. J. BROOKS
and other official documents,
combined with the results of their own explorations
by
F. JEPPE and A. MERENSKY
Potchefstroom & Botsabelo, 1868.

Reconstructed and augmented with data from various exploring travellers &c.

A. Pietermann
Scale: 1:1,850,000

• Principal Place of Habitation	• Rail Roads	 1864	 1868
• Village	• Farms	 1868	 1891
• Mainstream Rivers	• Boundary of Transvaal	 1868	 1891
• Headwater Streams	• Boundary of Orange River	 1868	 1891

